

Disipliner og forskningsfelt

Hensikten med dette bindet er først å vise utviklingstendenser innenfor noen disipliner ved UiBs tre eldste fakulteter, Det matematisk-naturvitenskapelige fakultet, Det humanistiske fakultet og Det medisinske fakultet. To av disiplinene, kjemi og språkvitenskap, var begge selvskrevne ved et universitet da universitetet var nytt, og fagene fantes allerede ved Bergens Museum. Den tredje, pediatri, tilhørte medisinerutdanningen, og faget og Bergens barneklinnikk spilte ikke bare en barnemedisinsk rolle, men bidro også til at den kliniske delen av medisinerutdanningen ved UiB ble fullverdig. Deretter, og som pekt på i innledningen til verket i bind 1 er disipliner ikke alltid så enhetlige som man ofte forestiller seg. Kapitlene i dette bindet viser også hvor sammensatt en disiplin kan være, og i hvor stor grad disipliner kan utvikles både ved omlegginger internt i disiplinen og ved samarbeid med eller påvirkning fra andre disipliner. Et samarbeid kan ende med nye disiplinannelser eller bidra til utvikling av flerfaglige eller tverrfaglige forskningsfelt som forenes mer av en felles problematikk enn av felles metoder.

Aller først i bindet presenterer Astri Andresen og Kari Tove Elvbakken universitetets kvinner og menn, særlig dem som selv fyller forskerrollen. Leseren vil ikke finne mange enkeltansatte i dette kapittelet. Det viser i stedet hvordan og hvor universitetet har vokst, og hvilke vanskelige spørsmål som har oppstått når det gjelder ulike typer stillinger. Det dreier seg for eksempel om diskusjoner om midlertidighet og om kjønnskvolter, og om det fortsatt er slik at

de vitenskapelig ansatte underviser studentene, utdanner forskere og selv driver forskning. Endringer i ulike «tilhørigheter», som stillingstyper, kjønn og nasjonalitet, undersøkes, særlig betydningen av kjønnsvariabelen.

Thorleif Aass Kristiansen innleder disiplinstudiene med å undersøke hva som var karakteristisk ved kjemi i Bergen, og hvordan disiplinen har utviklet seg. Han viser blant annet hvordan Kjemisk institutts første professor, Torbjørn Gaarder, ivret for lokalt orientert og direkte samfunnsnyttig forskning, mens behovet for faglig bredde i undervisningen, universitetets vekst og enkeltforskeres interesser førte til at instituttet etter hvert ble mer likt kjemiinstitutter ved andre universiteter, og eksperimentell grunnforskning ble dominerende.

Andresen og Elvbakken skriver i kapittel 3 om hva som særpreget den bergenske pediatrien. Disiplinen kom til UiB fra et barnemedisinsk miljø ved Oslo helseråd. Mens kjemi utviklet seg i flere retninger, karakteriseres pediatrien ved at den alt fra starten av besto av samarbeid mellom flere disipliner. Ved UiB kom opplysningsarbeid og vekststudier til å bli særlig viktige grener, og særlig har vekststudiene fortsatt en solid plass i miljøet. Opplysningsarbeidet var viktig da spedbarnsdødeligheten på slutten av 1800-tallet ble redusert, men dets betydning framsto også usedvanlig klart da bergensforskere sammen med forskere i mange land var med på å snu en vestlig trend med økning i omfanget av plutselig død blant spedbarn. Samtidig demonstrerte dette arbeidet også betydningen av flerfaglighet og registerforskningens muligheter.

Å se sammenhengen mellom noen av UiBs eldste – og yngste – disipliner motiverte også til kapittel 4 om klimaforskning: Thorleif Aass Kristiansen og Magnus Vollsets «Hvordan blir klimaet?». Det tar sats fra oseanografien og meteorologien ved Bergens Museum – som har en hundreårig historie – og ender opp med det tverrfaglige Bjerknessenteret for klimaforskning. Forfatterne viser endringene i hva som har blitt regnet som god vitenskap innenfor de ulike forskningsområdene, og de analyserer sammenhengene mellom klimaforskningen ved Bjerknessenteret, som ble etablert i år 2000, og de ulike forskningsmiljøene som senteret bygger på. De diskuterer senterets tilpasning til nye forutsetninger for klimaforskning og betydningen av arv og tradisjon for senterets aktivitet og gjen-

nomslag. Bjerknessenteret for klimaforskning er også et eksempel på et senter for fremragende forskning (SFF), og et eksempel på en type institusjonelt samarbeid som har blitt stadig viktigere for universitetet, her representert ved Havforskningsinstituttet, Nansensenteret og Norwegian Research Centre, Norce AS.

En viktig oppgave for UiB, som det også var for UiO, var å utdanne lektorer til den høyere skolen, og det har vært et samlet pedagogisk miljø – pedagogisk seminar – ved UiB siden 1956. Tradisjonell universitetshistoriskrivning har i liten grad interessert seg for det universitetspedagogiske feltet, men i kapittel 5, «Undervisning om undervisning», drøfter Cecilie Boge etableringen av et slikt miljø ved UiB og utformingen av undervisningstilbudet for studenter som ønsket å bli lærere. På 1990-tallet ble det også et opplæringstilbud for universitetets egne lærere. Tilbudet framstilles som radikalt og forut for sin tid, og det fikk en noe blandet mottakelse. Etter hvert har både et nytt syn på undervisning og større krav til utdanningsfaglig kompetanse for alle universitetslærere gitt universitetspedagogikken en fast plass i institusjonens opplæringsvirksomhet.

Tilnærmingen i de to neste kapitlene er annerledes. De handler fortsatt om fag, men de handler også om hvordan forståelsen av hva som er god vitenskapelig praksis, kan komme til uttrykk. Dunja Blažević analyserer forskeridealer i naturvitenskap og humaniora i kapittel 6 og sakkyndige vurderinger i språkvitenskap i kapittel 7. Kapitlene er inspirert av vitenskapshistoriske personstudier, eller studier av *scientific personae*, hvor ideen er at sosial og kulturell akademisk identitet på én og samme tid former individer og skaper et kollektiv med felles og gjenkjennelige trekk som ikke bare dreier seg om fag, men også om måter å være på i verden. Også kapittel 8 i bind 1, om reisende akademikere, kan leses i denne teoretiske konteksten.

Hovedpersonene i kapittel 6 er botanikeren Knut Fægri og historikeren Ida Blom, begge markante UiB-akademikere, og begge ved fag som tidlig ble etablert der – botanikk allerede ved Bergens Museum, historie i 1957. Sammen med kapittelet om sakkyndigvurderinger gir det innsikt i hvordan forskerrollen kan utformes både gjennom de mer uformelle kravene til «den gode forsker» og gjennom formaliserte vurderinger. Sakkyndigvurderinger er fort-

satt grunnstammen i rekrutteringsprosessene til vitenskapelige stillinger, selv om «personlig egnethet» er kommet inn som faktor, og de hadde overmåte stor betydning for et ungt universitet som skulle skape seg en posisjon blant de gamle. Det gjaldt å få professorer som kunne hevde seg i toppsjiktet. Sakkyndigvurderingen skulle sikre det, og er dermed en kilde også til den språkvitenskapelige disiplinens faglige vurderinger og behov. Vurderingene ble trykt i universitetets årsmeldinger og var tilgjengelig for alle som ønsket det.

Gjert Kristoffersen har skrevet kapittel 8, og med det er vi over i ytterligere en tilnærming til den språkvitenskapelige disiplinen: utviklingen av ressurser for språkforskning fra kartotekkort til elektroniske hjelpemidler. Rent teknologisk har endringene vært store, men under ett beskriver kapittelet arbeidet særlig ved UiB for å etablere flest mulig gode kilder til språkvitenskapelige spørsmål, og å gjøre disse kildene så lett tilgjengelig som mulig. I tillegg til de elektroniske ressursene for språkforskningen analyseres også en teknologisk endring som har påvirket forskningsmulighetene og hele måten å utføre mye av arbeidet på ved et universitet – datamaskinen. Mens den første datamaskinen ved UiB (innviet i 1958) EMMA, tidligere er framhevet, presenterer Vollset i kapittel 9 en alternativ rammefortelling med en ny faseinndeling. Til grunn ligger et teknovitenskapelig perspektiv som setter relasjonen mellom menneske og maskiner i sentrum, hvordan maskinene ble brukt, og hvordan bruken har bidratt til å forme vitenskapelige praksiser og kunnskap. I tillegg har naturligvis datamaskinene påvirket hele universitetet, fra skriving, leting, publisering og mangfoldiggjøring, til rapportering, arkivering og bibliotektenester, og dermed relasjonene mellom ulike grupper både innen- og utenfor institusjonen.

Vollset er også forfatter av «Universitetet og vaksinene», som belyser teknologiske og organisatoriske endringer som har gitt opphav til en omfattende industri: vaksineproduksjon. Den første medisinske doktorgraden ved UiB, forsvart i 1952, dreide seg om kvalitetssikring av BCG-vaksiner produsert i Bergen. Sytti år senere er vaksiner en global milliardindustri, den offentlige vaksineproduksjonen er lagt ned, og universitetets vaksineforskere er særlig opptatt av forebygging av sykdommer hos fattige barn i land med

liten betalingsevne. Underveis har forskningens rammer, organisering og finansiering – og dermed universitetsforskningens rolle og betingelser – gjennomgått store endringer, både nasjonalt og internasjonalt. Det samme har sykdomsbyrden og kunnskapen om hvordan vaksiner fungerer.

De siste kapitlene i dette bindet dreier seg om nye og fler- eller tverrfaglige forskningsfelt. To av dem har eller har hatt egne sentre, mens ett har tilknytning til et eget arkiv. Flerfaglighet ble særlig fra 1980-årene framholdt som det som kunne løse de store og gjerne verdensomspennende problemene som i dag ofte omtales som globale utfordringer. Siden disiplinene tradisjonelt strukturerte både undervisning og forskning – noe som var selvsagt da UiB ble etablert – utfordret fler- og tverrfaglig forskning nettopp organisasjonsformen, og i en forstand den kombinerte stillingsmodellen. Tidsmessig sammenfalt dette med en periode da det både nasjonalt og ved UiB begynte å bli lagt større vekt på eksternfinansiert forskning. Også det kunne passe bedre ved et senter enn ved de tradisjonelle instituttene.

Andresens kapittel 11 om den utviklingsrelaterte forskningens historie ved UiB, «Å bygge verden – og seg selv», viser hvordan sosialantropologene, som initierte den, ganske snart fikk følge av kolleger fra flere disipliner, og etter en tid ikke lenger bare representerte forskningsinteressene til den enkelte, men ble rettet inn mot områder hvor nasjonen og institusjonen engasjerte seg. Eksternfinansiert forskning ble særlig viktig, og forskningen fikk et hjem i Senter for utviklingsstudier. Kapitlet følger avviklingen av dette senteret, men institusjonsutviklingen er underordnet diskusjoner om forskning og skiftende forståelser av og ordninger for finansiering og organisering av utdannings samarbeid mellom det globale nord og sør.

Kapittel 12 om Senter for kvinne- og kjønnsforskning (SKOK) er skrevet av Hanne Marie Johansen. Det ble etablert i 1998–99, på bakgrunn av kvinneforskningssentre ved både SV- og HF-fakultetene, og skulle fremme samarbeid og dessuten være en møteplass på tvers av fakultetsgrenser. Det foregikk empirisk forskning, men ganske snart ble det lagt større vekt på arbeid med begreps- og teoriutvikling. Fra årtusenskiftet ble SKOK-forskningen i større grad orientert mot humanistisk og teoridreven kjønnsforskning som

for eksempel innebar å ta i bruk feministisk, psykoanalytisk teori og poststrukturalistiske kjønnsteorier.

Bind 2 avsluttes med et kapittel om forskning som har en ganske lang historie ved flere av UiBs institutter: skeiv forskning – eller forskning om lesbiske, homofile, bifile og transpersoner. Forskningen foregår i grunnmiljøene, og som med kvinneforskningen er enkelte av aktørene noen ganger politiske aktivister. Det kan være grunnen til at den, sammen med kvinne- og kjønnsforskningen, i senere år er blitt anklaget for å være politisk heller enn vitenskapelig – eller ganske enkelt «identitetsforskning». Forholdet mellom identitet og forskning diskuteres dermed av Åsmund Borgen Gjerde i «Fra studentaktivisme til levekårsundersøkelser og Skeivt arkiv». Han viser hvordan homoforskningen hadde sitt gjennombrudd rundt 1990, hvordan den i stor grad ble omdannet av skeiv teori – på lignende måte, kanskje, som kjønnsteori omdannet kvinneforskningen – og bidro til etableringen av Skeivt arkiv.